

Nieletni sprawca a małoletni pokrzywdzony – analiza statusu dziecka w postępowaniu przewidzianym ustawie z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich

Paweł Czarnecki

Katedra Postępowania Karnego Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Jagiellońskiego

Minęły dwa lata od uchwalenia Ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Ustawodawca powtórzył zasady z uchylonej ustawy z 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, a zatem kierowania się przede wszystkim ich dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego, zmiernając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekunów ich obowiązków wobec nieletniego i uwzględniając przy tym interes społeczny. W nowej ustawie uporządkowano równocześnie wiele uprawnień i obowiązków regulujących prawa oraz obowiązki pokrzywdzonego i nieletniego.

Autor z perspektywy osoby wykonującej nadzory w sprawach nieletnich stawia tezę, że wbrew opiniom autorów uzasadnienia, jak również środowiska osób zaangażowanych w troskę o status dziecka, nie zmienił się on na gruncie nowego aktu normatywnego w zależności od tego, czy jest ono pokrzywdzonym czy sprawcą czynu karalnego. Nie doszło bowiem do wprowadzenia zmian rewolucyjnych, lecz wyłącznie o charakterze korygującym. Model postępowania wobec nieletnich, zasady odpowiedzialności, wykaz stosowanych wobec nich środków, katalog stron ani struktura ustawy nie wykazują różnic między poprzednio obowiązującą ustawą z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, w brzmieniu po 2 stycznia 2014 r. W postępowaniu na gruncie nowych przepisów stronami w dalszym ciągu są nieletni, rodzice albo ten z rodziców, pod którego stałą pieczęć nieletni faktycznie pozostaje, albo opiekun nieletniego oraz

prokurator, natomiast ustawodawca niestety nie przyznał tego statusu dziecku będącym pokrzywdzonym.

Przedmiotem opracowania jest zatem w głównej mierze katalog praw i obowiązków przysługujących zarówno sprawcy określonego czynu, jak i pokrzywdzonemu, w szczególności gdy nie są jeszcze osobami pełnoletnimi. Wymagać to będzie od organów procesowych pogłębionej analizy nie tylko przepisów prawa karnego materialnego i prawa cywilnego, ale też przepisów proceduralnych. Wskazane rozważania zostaną zilustrowane danymi statystycznymi na temat środków stosowanych wobec nieletniego tak, aby odpowiedzieć na pytanie, czy charakter i intensywność stosowanych środków wychowawczych wobec niego wyrządza mu dolegliwość w sferze osobistej.

SŁOWA KLUCZOWE:

DZIECKO, MAŁOLETNI, NIELETNI, POKRZYWDZONY, ODPOWIEDZIALNOŚĆ NIELETNICH, REPREZENTACJA POKRZYWDZONEGO

Dziecko – jedno słowo złożone z siedmiu liter, które momentalnie i wręcz bezrefleksyjnie wywołuje uśmiech na twarzy każdego oraz budzi wiele pozytywnych emocji, skojarzeń i konotacji. To właśnie wokół dziecka koncentruje się zainteresowanie przedstawicieli nauki, którzy zagadnieniu statusu prawnego dziecka poświęcili tysiące opracowań z perspektywy różnych dziedzin prawa. Z reguły politycy i osoby wpływające na kształt procesu legislacyjnego interesują się problematyką prawną najmłodszych członków naszej społeczności, gdy można zbić na tym kapitał polityczny lub społeczny. Ustawodawca zdecydowanie częściej poświęca uwagę przepisom prawa karnego materialnego, gdyż właśnie ta sfera budzi zresztą zdecydowanie częściej zainteresowanie potencjalnych wyborców.

Współcześnie nikt nie neguje szczególnej roli dziecka w procesach sądowych – dziecka jako osoby o szczególnej wrażliwości i potrzebach rozwojowych, które w postępowaniu przed organem państwowym wymaga specjalnego traktowania, gdyż tylko wówczas można zatroszczyć się o jego dobrostan psychiczny i fizyczny. Odpowiednie gwarancje dla młodego uczestnika sformalizowanego postępowania przewiduje wiele źródeł prawa międzynarodowego, ale też krajowe procedury sądowe, których samo wyliczenie przekraczałoby rozmiary artykułu naukowego. Tym niemniej mimo licznych źródeł warto zwrócić uwagę na tytułowe zagadnienie z przynajmniej trzech powodów. Po pierwsze 1 września 2022 r. weszła w życie Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (uwrn; Dz.U. 2022

poz. 1700 z późn. zm.), która uporządkowała wiele regulacji dotyczących udziału dziecka w przypadku czynów popełnianych przez nieletnich sprawców, zastępując w tym zakresie Ustawę z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (upn; Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228). Po drugie omawiane zagadnienie ma charakter interdyscyplinarny także w zakresie nauk dogmatycznych, bowiem wymaga uwzględnienia problematyki prawnej wskazanej w przepisach zawierających normy prawa materialnego (Kodeks karny [kk; t.j. Dz.U. 2024 poz. 17 z późn. zm.], Kodeks rodzinny i opiekuńczy [krio; t.j. Dz.U. 2023 poz. 2809 z późn. zm.]) oraz przepisów proceduralnych (Kodeks postępowania karnego [kpk; t.j. Dz.U. 2024 poz. 37 z późn. zm.] i Kodeks postępowania cywilnego [kpc; t.j. Dz.U. 2023 poz. 1550 z późn. zm.]). Po trzecie wiele z opracowań dotyczących pozycji dziecka w procedurze wskutek zmian legislacyjnych w Polsce, ale też dodaniu nowych regulacji w prawie międzynarodowym straciło niestety na aktualności.

Zazwyczaj zresztą problematyka w omawianym zakresie koncentruje się wokół kwestii odpowiedzialności za czyn karalny lub demoralizację, natomiast niewiele miejsca podkreśla się także dziecku w roli pokrzywdzonego. Zagadnienie równości uczestników postępowania (w szczególności stron) jest praktycznie nieobecne w piśmiennictwie, a sama problematyka w niewielkim zakresie jest przedmiotem pogłębionej analizy. Z tych powodów tematem niniejszego opracowania jest w głównej mierze ocena aktualnego katalogu praw i obowiązków dziecka występujących w tym postępowaniu, co w pozwala na lepsze zrozumienie, w jaki sposób systemy prawne mogą skutecznie chronić dzieci jako uczestników postępowań. Ponadto w artykule zostaną zaprezentowane główne aspekty ochrony praw dziecka w tych dwóch odrębnych postępowaniach tak, aby można było udzielić odpowiedzi na fundamentalne zagadnienie: czy pozycja dziecka zarówno jako sprawcy, jak i pokrzywdzonego czynem zabronionym poprawiła się po wejściu w życie nowych przepisów wspomnianej uwrn. A może wbrew twierdzeniom ustawodawcy przepisy tej ustawy konserwują aktualny porządek normatywny lub też zawierają jedynie na nowo uporządkowany zestaw kosmetycznych zmian? Rozważenia zatem wymaga to, czy prawidłowo funkcjonują aktualne mechanizmy ochrony praw dziecka z zachowaniem wymogów prawidłowo ukształtowanego procesu wychowawczego czy resocjalizacyjnego.

Otoczenie normatywne – między starym a nowym porządkiem

Kiedy 1 września 2022 r. weszła w życie uwrn, w toku praw legislacyjnych, ale też w piśmiennictwie publicystycznym twierdzono, że to rewolucja, gdyż doprowadziła

do derogacji obowiązujących od niemal 40 lat przepisów upn (Górecki i in., 2023; Lorencka-Mierzwińska, 2022; Mudrecka, 2024). W uzasadnieniu uwrn wskazano *explicite*, że:

Projektowana ustawa porządkuje i systematyzuje materię dotyczącą spraw nieletnich, na etapie postępowania rozpoznawczego oraz postępowania wykonawczego, inkorporując te uregulowania u.p.n., które mimo upływu lat nie straciły aktualności. Część z tych uregulowań wymagała stosownej korekty, ukierunkowanej na optymalizację przewidzianych w nich rozwiązań prawnych. Zmiana niektórych przepisów wiązała się natomiast z koniecznością ich dostosowania do obowiązujących w Polsce standardów konstytucyjnych i międzynarodowych. Projekt reguluje również szereg kwestii, które Konstytucja RP rezerwuje dla aktu prawnego o randze ustawy, tymczasem niektóre z nich unormowane były dotychczas w aktach prawnych niższego rzędu. Ponadto przewiduje się całkiem nowe rozwiązania, które – wedle założeń – wzmocnią efektywność oddziaływań podejmowanych względem nieletnich. (Sejm RP, 2022, s. 2)

Autorzy podkreślili zatem kompleksowy charakter opracowania i wskazywali na wiele różnic między nową regulacją a przepisami uchylonej regulacji. Przepisy nowego prawa mają być – ich zdaniem – przejawem nowej filozofii traktowania nieletniego, ale też pokrzywdzonego. Dowodem na to była zresztą przemyślana zmiana tytułu ustawy, który ma określać ustawę regulującą zasady odpowiedzialności, tryb pociągania do niej oraz wykonywania, gdy tymczasem poprzednie brzmienie aktu normatywnego sugerowało, że ustawa reguluje wyłącznie problematykę proceduralną. Lektura preambuły upn akcentowała konieczność przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości, warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, dążenia do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa. Z kolei preambuła uwrn oprócz powtórzenia poprzedniej preambuły dodaje nową zasadę autonomii rodziny i pierwszoplanowej roli rodziców – matki i ojca, zwraca uwagę na prawo nieletnich do szczególnej troski i pomocy oraz akcentuje chrześcijański system wartości, za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki, przy czym z uwagi na zasadę subsydiarności to rodzina w głównej mierze jest odpowiedzialna za przygotowanie dzieci do życia we wspólnocie i za wychowanie. Podnosi się bowiem, że niezależnie od charakteru prawnego preambuły cele w niej przyjęte stanowią „swoistą gwarancję prawidłowego odczytywania jej zapisów i rozstrzygania pojawiających się wątpliwości przy czysto literalnym odczytywaniu treści poszczególnych przepisów” (Górecki i in., 2023, s. 37). Tym samym zaakcentowano

znaczenie indywidualnej odpowiedzialności nieletniego. W tabeli 1 przedstawiono kilka danych dotyczących porównania wskazanych obu regulacji, co pozwoli zwrócić uwagę na strukturę tych aktów prawnych.

Tabela 1

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich a ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich w aspekcie statystycznym

Akt	Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich		Ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich
Wersja	od 1 stycznia 1982 r.	od 1 stycznia 2014 r.	Wersja pierwotna od 1 września 2022 r.
Struktura	Preambuła Dział I Przepisy ogólne. Dział II Środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości nieletnich Dział III Postępowanie przed sądem Dział IV Postępowanie wykonawcze Dział V Przepisy przejściowe i końcowe		Preambuła Dział I Przepisy ogólne Dział II Środki przeciwdziałania demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych Dział III Postępowanie rozpoznawcze Dział IV Postępowanie wykonawcze Dział V Funkcjonowanie okręgowych ośrodków wychowawczych, zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich Dział VI Ochrona danych osobowych Dział VII. Zmiany w przepisach, przepisy przejściowe, dostosowujące i końcowe
I.b.	104 art.	122 art.	417 art.
Liczba stron	25	49	158
Objętość	54,3 tys. znaków	120,5 tys. znaków	406,3 tys. znaków

Źródło: oprac. własne.

Przed prezentacją obu porządków prawnych należy uczynić fundamentalne zastrzeżenie, że chociaż wiadomo, że przez kilkadziesiąt lat upn zmieniała się wielokrotnie, to jednak zasadnicza zmiana nastąpiła w wyniku wejścia w życie Ustawy z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 poz. 1165). Wejście bowiem tej regulacji spowodowało, że od 2 stycznia 2014 r. postępowanie prowadzone w stosunku do nieletniego ukształtowane zostało zupełnie odmiennie niż w wersji pierwotnej. Warto wskazać argumenty przemawiające za tym, że model postępowania nieletnich w przepisach uwrn się nie zmienił w stosunku do przepisów upn w wersji obowiązującej od 2 stycznia 2014 r.

Nie zmodyfikowano bowiem co do zasady struktury aktu normatywnego, definicji nieletniego, nawet jeśli doprecyzowano w ustawie dolny wiek odpowiedzialności (co i tak było przyjmowane przez praktykę). Nie zmieniono także zasad prowadzenia postępowania wobec nieletnich, gdyż nadal przewidziane w ustawie działania

podejmuje się w przypadkach, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego (zob. art. 2 upn i art. 2 uwrn). Podobnie w sprawie nieletniego uznano, że należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny (zob. art. 3 upn i art. 3 uwrn). Podobnie pozostawiono w zasadzie bez zmian ten sam środek poprawczy, taki sam środek leczniczy oraz katalog środków wychowawczych, nawet jeśli uporządkowano je i dodano umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym (zob. art. 6 upn i art. 7 uwrn). Postępowanie w sprawie nieletniego w dalszym ciągu ma na celu ustalenie, czy istnieją okoliczności świadczące o demoralizacji nieletniego lub czy nieletni dopuścił się czynu karalnego, a także ustalenie, czy zachodzi potrzeba zastosowania wobec nieletniego środków określonych w ustawie (zob. art. 21a upn i art. 65 uwrn)

Stosownie do treści art. 35 ust. 1 uwrn w postępowaniu w sprawie nieletniego stronami są: (a) nieletni; (b) rodzice albo ten z rodziców, pod którego stałą pieczę nieletni faktycznie pozostaje, albo opiekun nieletniego; (c) prokurator. Do innych osób, pod których stałą pieczę nieletni faktycznie pozostaje, przepisy niniejszej ustawy dotyczące opiekuna stosuje się odpowiednio (art. 35 ust. 2 uwrn). W doktrynie przyjmuje się słusznie, że rodzice nieletniego mogą w tym postępowaniu działać jako samodzielny podmiot (Drembkowski i Kowalski, 2023; Górecki i in., 2023). Rozwiązanie to niemal stanowi dosłowne powtórzenie art. 30 upn. Należy przypomnieć, że pod rządami poprzednio obowiązującego prawa TK uznał, że pozbawienie pokrzywdzonego statusu strony (art. 30 upn), skutkiem czego jest pozbawienie prawa pokrzywdzonego do wniesienia apelacji, jest zgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 77 ust. 2 i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP oraz nie jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP (Wyrok TK z 29 czerwca 2016 r., SK 24/15, OTK-A 2016, nr 46). Orzeczenie to nie zostało przekonująco uzasadnione, gdyż pominięto aksjologię ustawy, a także rolę pokrzywdzonego jako istotnego uczestnika postępowania, pozbawiając go drogi do kontroli odwoławczej, a także do sądu.

Prokuratorowi w dalszym ciągu również pozostawiono status strony. W piśmiennictwie wskazuje się, że prokurator biorąc udział w postępowaniu, nie występuje jako oskarżyciel publiczny, lecz jego udział jest zbliżony do rzecznika interesu społecznego w postępowaniu karnym (Drembkowski i Kowalski 2023), przy czym będąc jedynie stroną tego postępowania, powinien mieć na względzie ogólne dyrektywy tego postępowania, a w szczególności ma obowiązek kierowania się dobrem nieletniego (art. 3 uwrn; Konarska-Wrzosek, 2023). Formalnie utrzymano dwie fazy

postępowania – wyjaśniające i rozpoznawcze, chociaż to ostatnie nie występuje w formie postępowania opiekuńczo-wychowawczego lub poprawczego. Stosownie do art. 23 uwrn postępowanie w sprawach nieletnich prowadzi sąd rodzinny, chyba że ta ustawa stanowi inaczej, przy czym podobną regulację przyjęto w art. 15 upn. Taka sytuacja będzie miała miejsce wówczas, gdy zachodzą podstawy do pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności na zasadach określonych w art. 10 § 2 lub 2a kk. Wówczas sprawę rozpoznaje sąd właściwy według przepisów kpk (też sąd rejonowy). Jeżeli w toku postępowania karnego ujawniono, że czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 ust. 2 pkt 2 lit. a, dopuścił się nieletni, a czyn ten pozostaje w związku z czynem osoby dorosłej, prokurator wyłącza sprawę nieletniego i przekazuje ją sądowi rodzinnemu (26 ust. 1 uwrn i art. 16 upn), przy czym w szczególnie uzasadnionym przypadku, jeżeli czyn karalny pozostaje w ścisłym związku z czynem osoby dorosłej, a dobro nieletniego nie stoi na przeszkodzie łącznemu prowadzeniu sprawy, prokurator wszczyna lub prowadzi śledztwo. Sąd rodzinny, w którego okręgu prowadzone jest śledztwo, może stosować, na wniosek prokuratora, środki tymczasowe przewidziane w art. 44 (art. 26 ust. 2 w zw. z art. 289 uwrn), lecz po zastosowaniu środka tymczasowego sąd rodzinny przekazuje sprawę w zakresie wykonywania tego środka właściwemu miejscowo sądowi rodzinnemu. Podobnie prokurator po zakończeniu śledztwa może umorzyć je albo przekazać sprawę nieletniego sądowi rodzinnemu. Jeżeli łączne rozpoznanie sprawy jest konieczne, prokurator przekazuje sprawę z aktem oskarżenia sądowi właściwemu według kpk, który orzeka w sprawie nieletniego z zachowaniem przepisów uwrn. Analogicznie, jeżeli w toku postępowania zostaną ujawnione okoliczności mogące uzasadniać pociągnięcie nieletniego do odpowiedzialności na zasadach określonych w art. 10 § 2 lub 2a kk, sąd rodzinny orzeka w przedmiocie przekazania sprawy prokuratorowi (art. 67 ust. 1 uwrn). Przyjmuje się natomiast, że art. 67 ust. 2 uwrn z uwagi na zniesienie cenzusu wieku z chwili postępowania kompleksowo reguluje kwestię obrony obligatoryjnej nieletnich w postępowaniu karnym nawet mimo braku spójności nowymi regulacjami art. 10 § 2a kk (Prusek, 2023). Łatwo zatem zauważyć, że wbrew twierdzeniom ustawodawcy nie jest to jednolity system procedowania i nie ułatwia organom postępowania codziennej pracy.

Postępowanie co prawda ukształtowano w sposób zapewniający zachowanie prywatności, bowiem posiedzenia sądu rodzinnego odbywają się przy drzwiach zamkniętych, a ponadto sąd rodzinny może wydać postanowienie na posiedzeniu niejawnym w przypadkach określonych w ustawie (art. 29 ust. 1–2 uwrn). Należy pamiętać, że przyjęto regulację, w myśl której w sprawach nieletnich przepisy kpc właściwe dla spraw opiekuńczych stosuje się odpowiednio (art. 27 uwrn). Zgodnie

z art. 39 uwrn w zakresie nieuregulowanym w tej ustawie do obrońcy nieletniego stosuje się odpowiednio przepisy kpc o pełnomocniku będącym adwokatem lub radcą prawnym. Ustawodawca przewidział w przepisach uwrn możliwość, a zarazem obowiązek, odpowiedniego stosowania przepisów kpc do wielu instytucji, takich jak obowiązek pełnienia przez adwokatów i radców prawnych dyżurów w czasie i miejscu ustalonym w odrębnych przepisach (art. 37 ust. 7 uwrn), zbieranie, przeprowadzanie i utrwalanie dowodów przez policję oraz zatrzymanie rzeczy (art. 61 uwrn). Osoby zainteresowane postępowaniem w sprawach nieletnich mają w pamięci słynny art. 20 upn, w którym w § 1 wskazano, że w sprawach nieletnich stosuje się odpowiednio przepisy kpc właściwe dla spraw opiekuńczych, a w zakresie zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez policję oraz powoływania i działania obrońcy stosuje się odpowiednio przepisy kpk, ze zmianami przewidzianymi w ustawie. Zgodnie z art. 20 § 2 upn czynności dowodowe z udziałem osób małoletnich innych niż nieletni przeprowadza się przy odpowiednim zastosowaniu przepisów kpk, przy czym do rzeczy zatrzymanych w toku postępowania stosuje się odpowiednio przepisy kpk.

Należy wspomnieć, że problematyka statusu uczestników postępowania w sprawach nieletnich w ostatnich kilku latach była przedmiotem zainteresowania Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) w Strasburgu w sprawach zainicjowanych przez polskich obywateli w odniesieniu do zarówno nieletniego (wyrok ETPC z 2 marca 2010 r., wyrok ETPC z 30 czerwca 2015 r.), jak i pokrzywdzonych (decyzja ETPC z 10 marca 2020 r., 58558/13). Chociaż ETPC nieletniego objął statusem strony w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPC, to w stosunku do pokrzywdzonego w sprawach nieletnich zachował się powściągliwie, odmawiając mu statusu strony. Wydaje się zatem, że kwestia ta nie została jeszcze definitywnie przesądzona, a orzeczeń będzie przybywać (Czyż, 2019).

Sprawy te rozpoznawane są w postępowaniu nieprocesowym (Księga II kpc), w trybie właściwym do postępowania opiekuńczego (art. 506–525, 568–578 kpc). Postępowanie wobec nieletnich rozpoznają sądy rejonowe, wydając co do zasady postanowienia (art. 516 kpc). Sądem opiekuńczym jest sąd rodzinny właściwy według miejsca zamieszkania osoby, której postępowanie ma dotyczyć, a w przypadku braku miejsca zamieszkania – sąd opiekuńczy miejsca jej pobytu. (art. 568–569 kpc). Postępowanie prowadzone może być na wniosek lub z urzędu. Należy podkreślić, że sąd opiekuńczy może zmienić swe postanowienie nawet prawomocne, jeżeli wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy (art. 572 kpc). Od postanowień sądu pierwszej instancji orzekających co do istoty sprawy przysługuje apelacja, a odnośnie do innych – zażalenie (art. 518 kpc). Dokładnie widać odmiennosc

postępowania z udziałem pokrzywdzonego i nieletniego, bowiem w myśl art. 573 § 1 kpc osoba pozostająca pod władzą rodzicielską, opieką albo kuratelą ma zdolność do podejmowania czynności w postępowaniu dotyczącym jej osoby, chyba że nie ma zdolności do czynności prawnych, przy czym w myśl 573 § 2 kpc sąd rodzinny może ograniczyć lub wyłączyć osobisty udział małoletniego w postępowaniu, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze. Występuje również inna odmienność, bowiem w myśl § 265 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. 2022 poz. 2514 z późn. zm.) orzeczeń, zarządzeń, zawiadomień i odpisów pism nie doręcza się nieletniemu, który nie ukończył 13 lat, ani ubezwłasnowolnionemu całkowicie.

Przywołane przepisy pozwalają zatem jednoznacznie stwierdzić, że przepisy uwrn z 2022 r. nie tworzą nowego modelu postępowania wobec osób nieletnich, którzy dotychczas odpowiadali na podstawie upn, ale jedynie dokonują nieznacznych korekt w omawianym zakresie. Nie jest to zatem rewolucja, lecz jedynie uporządkowanie licznych kwestii w omawianej materii. Tyle i aż tyle.

Status nieletniego sprawcy w postępowaniu wobec nieletnich

Dla statusu nieletniego znaczenie ma art. 2 ust. 1 Ustawy z 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz.U. 2023 poz. 292) – dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności. Przepis ten wyraźnie nawiązuje do ratyfikowanej przez Polskę 7 czerwca 1991 r. Konwencji o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 Nr 120 poz. 526 z późn. zm.), która przyjmuje, że zgodnie z art. 1 tej umowy międzynarodowej *dziecko* oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność. W myśl art. 40 ust. 1 tego aktu:

Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie.

Tym samym w art. 40 ust. 2 Konwencji przewidziano wiele uprawnień tożsamyh z uprawnieniem osoby dorosłej: ustawowej odpowiedzialności w momencie czynu, domniemania niewinności, do informacji o zarzutach, korzystania z pomocy rodziców i obrońcy, niezwłocznego rozpatrzenia sprawy przez bezstronny sąd w uczciwym procesie, swobodnej wypowiedzi i równouprawnienia stron, prawa do

środka odwoławczego, do tłumacza czy wreszcie poszanowania prawa do prywatności na wszystkich etapach. Katalog ten ma charakter minimalny, zatem państwa mogą zapewnić wyższy standard.

Nieletni w postępowaniu ma status strony (art. 35 ust. 1 uwrn), co stanowi konsekwencję nie tylko wyrażenia tego *explicite* przez ustawodawcę, ale przede wszystkim samej istoty postępowania, którego przedmiotem jest kwestia odpowiedzialności nieletniego za określone postępowanie. Przepisy ustawy zawierają definicję odsyłającą powiązaną z zakresem przedmiotowo-podmiotowym ustawy. Mając na względzie brzmienie art. 1 ust. 2 pkt 1 w zw. z art. art. 1 ust. 1, nieletnim jest jeden z trzech kategorii podmiotów. Wyrażenie *nieletni* zależy zatem od rodzaju postępowania i wieku sprawcy, bowiem: (a) w przypadku postępowania w sprawach o demoralizację – osoba, które nie ukończyła 10 lat i nie jest pełnoletnia; (b) w przypadku postępowania w sprawach o czyny karalne – wobec osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat, i wreszcie (c) w przypadku wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego – wobec osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby 21 lat, chyba że ta ustawa stanowi inaczej. Konstrukcja nieletniego jest tożsama w dużej mierze z pierwowzorem z uchylonej ustawy z 1982 r. Ustawodawca w art. 36 ust. 1 uwrn słusznie zdecydował się wyliczyć prawa, jakie przysługują nieletniemu, tzn.:

1. prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy oraz prawo złożenia wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu w przypadku, o którym mowa w art. 38 ust. 3;
2. prawo do składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania;
3. prawo do odmowy składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania;
4. prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim;
5. prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza języka migowego w sytuacji, gdy jest to wskazane.

Przegląd wskazanych regulacji prowadzi do wniosku, że wyliczenie to nawiązuje do katalogu wynikającego ze standardów międzynarodowych, a także wykazuje podobieństwo do wyliczenia pouczenia podejrzanego o uprawnieniach w postępowaniu karnym na podstawie art. 300 § 1 kpk. Zgodnie z art. 36 ust. 2 uwrn o prawach, o których mowa w ust. 1, nieletniego poucza się nie później niż przed pierwszym przesłuchaniem lub wysłuchaniem. Brak pouczenia albo mylne pouczenie nie może wywoływać dla nieletniego ujemnych konsekwencji, w czym łatwo

dostrzec nawiązanie do art. 16 kpk. W piśmiennictwie na gruncie nieobowiązujących przepisów upn stawia się także tezę, że mając na względzie zakres uprawnień i obowiązków nieletniego, jego pozycja jest podobna do pozycji podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym lub oskarżonego w postępowaniu karnym (Czarnecki, 2016). Wydaje się, że skoro różnice między regulacjami upn i uwrn nie są znaczące, teza ta zachowuje swoją aktualność także na gruncie obowiązujących przepisów.

W doktrynie na podstawie regulacji standardów postępowania w sprawach nieletnich Komitet Ministrów Rady Europy z 2003 r. wskazuje, że: (a) system wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich powinien stanowić jedynie jeden z elementów szerszego systemu zapobiegania i zwalczania przestępczości nieletnich; (b) w postępowaniu z nieletnimi należy unikać represyjnego nastawienia i koncentrować się należy wokół wychowania i reintegracji społecznej sprawcy; (c) nieletni powinni mieć zapewnione co najmniej te same prawa i gwarancje procesowe, jakie przysługują dorosłym; (d) należy kontynuować rozszerzanie katalogu reakcji alternatywnych do formalnego postępowania, które powinny uwzględniać dobro nieletniego i respektować zasadę proporcjonalności; (e) pozbawienie nieletniego wolności powinno być traktowane jak *ultima ratio*, tak dalece, jak jest to możliwe, należy stosować środki wykonywane w dotychczasowym środowisku nieletniego (Stańdo-Kawecka, 2007).

Ustawodawca przewidział dla nieletniego obowiązek wyznaczania przez sąd obrońcy z urzędu, jeżeli interesy nieletniego i jego rodziców albo opiekuna pozostają w sprzeczności, a nieletni nie ma obrońcy, ewentualnie gdy nieletni nie ma obrońcy, a zachodzą przesłanki obrony obligatoryjnej wymienione w art. 38 ust. 2, przy czym wyliczenie to nawiązuje do art. 79 § 1 i 2 kpk, a także częściowo do art. 80 kpk. Zgodnie z art. 37 ust. 2 uwrn obrońcą może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów Ustawy z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. 2022 poz. 1184) lub Ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. 2022 poz. 1166), a zatem podobnie jak w przypadku regulacji z art. 82 kpk. W myśl art. 37 ust. 2. uwrn do czasu ustanowienia obrońcy przez nieletniego pozbawionego wolności, obrońcę może ustanowić inna osoba, o czym niezwłocznie zawiadamia się nieletniego. (na wzór art. 83 kpk). Nieletni może mieć jednocześnie nie więcej niż trzech obrońców. (art. 37 ust. 2. uwrn nawiązujący do art. 77 kpk). Zgodnie z art. 37 ust. 6. uwrn, podobnie jak w przypadku art. 86 § 2 kpk, obrońca nieletniego może przedsięwziąć czynności procesowe jedynie na korzyść nieletniego. Ustanowienie obrońcy uprawnia go do podejmowania czynności procesowych do prawomocnego zakończenia postępowania wykonawczego, co jest regulacją zbliżoną do art. 84 § 1 kpk. Podkreślenia przy tym wymaga, że kwestię wyznaczania obrońcy regulują przepisy innego aktu prawnego niż w przypadku dorosłych

sprawców¹. W myśl art. 39 uwrn w zakresie nieuregulowanym w tej ustawie do obrońcy nieletniego przepisy kpc o pełnomocniku będącym adwokatem lub radcą prawnym stosuje się odpowiednio, przy czym odesłanie do przepisów kpc słusznie jest przedmiotem krytyki w piśmiennictwie (Drembkowski i Kowalski, 208). W praktyce nieletni sprawca w większym stopniu niż osoba dorosła wymaga, aby więcej czasu poświęcić na wyjaśnienie mu przysługującym mu praw, a nie zaś jedynie polecając podpisanie odpowiedniego formularza z pouczeniami.

Obserwacja praktyki z perspektywy kuratora sądowego, ale też lektura piśmiennictwa prowadzi do wniosku, że proponowanie zmian legislacyjnych w odniesieniu do pozycji nieletniego powinno wynikać z filozofii, jaka przyświeca ustawodawcy. Jeśli zamierza on w duchu retributywizmu traktować nieletniego przestępcę (przestępcę dziecko), który tylko z racji wieku nie ponosi odpowiedzialności karnej, będą występować elementy o charakterze represyjnym z licznymi obowiązkami dla nich lub ich rodziców, a nawet stosowaniu środków o charakterze karnym. Jeśli natomiast przyjmujemy dominującą współcześnie filozofię wychowania, resocjalizowania w duchu filozofii *diversion*, wówczas nastąpi przyznanie im dodatkowych uprawnień. Niekiedy zresztą to obowiązek wynikający ze zobowiązań międzynarodowych lub też efekt doświadczeń związanych z wykonywaniem środków wychowawczych. Procedury prawne projektowane są bowiem wobec dorosłych sprawców przestępstw, zatem warto dostosować je do potrzeb osób, które z reguły nie osiągnęły pełnoletniości. Z uwagi na etap rozwoju psychologicznego, a tym samym ograniczoną zdolność rozumienia konsekwencji czynu konieczne jest wzmożenie działań o charakterze wychowawczym, co pozwoli osiągnąć długofalowe cele zarówno dla nieletniego jak i społeczeństwa. Brak odpowiednich środków ochrony nieletnich rodzi ryzyko nadużywania uprawnień procesowych w stosunku do osób z założenia słabszych niż dorośli sprawcy.

Z kolei dokonany przegląd wskazanych przepisów uwrn prowadzi do wniosku, że pozycja nieletniego i jego obrońcy nawiązuje do analogicznych regulacji stosowanych wobec podejrzanego i oskarżonego. Nie jest to zarzut pod adresem twórców ustawy, bowiem dzięki temu przynajmniej w aspekcie formalnym nieletniemu, będącemu co do zasady dzieckiem, przysługuje katalog tożsamych uprawnień, które posiada osoba pociągnięta do odpowiedzialności karnej.

1 W stosunku do nieletnich zastosowane ma Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 31 sierpnia 2022 r. w sprawie sposobu zapewnienia nieletniemu korzystania z pomocy obrońcy z urzędu (Dz.U. 2022 poz. 1884).

Status małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu wobec nieletnich

W nowej ustawie uregulowano definicję pokrzywdzonego, a zatem w myśl art. 40. ust. 1 uwrn, pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez czyn zabroniony. Pokrzywdzonym może być także niemająca osobowości prawnej – (a) instytucja państwowa lub samorządowa; (b) inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną. Stosownie do treści art. 40 ust. 5 (podobnie jak w przypadku art. 51 § 1 kpk) za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu. Ustawodawca wyraźnie inspirował się kształtem definicji legalnej pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwa. Jeżeli natomiast pokrzywdzonym jest małoletni, a zatem osoba, która co do zasady nie ukończyła 18 lat (art. 10 kc) lub ubezwłasnowolniony (art. 13 i 16 kc), jego prawa wykonuje przedstawiciel ustawowy, a gdy taki pokrzywdzony nie ma przedstawiciela ustawowego, jego prawa wykonuje osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony faktycznie pozostaje. Jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, jego prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęć pokrzywdzony faktycznie pozostaje (art. 40 ust. 6–7 uwrn, podobnie jak w przypadku art. 51 § 2–3 kpk). Zgodnie z art. 40 ust. 8 i 9 uwrn w przypadku śmierci pokrzywdzonego prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać osoby najbliższe, o których mowa w art. 115 § 11 kk., osoby pozostające na jego utrzymaniu lub spadkobiercy, a w przypadku ich braku lub nieujawnienia – prokurator, działając z urzędu. Jeśli sąd rodzinny dysponuje informacjami o tych osobach, poucza o przysługujących uprawnieniach co najmniej jedną z nich (nawiązanie do art. 52 kpk).

Zgodnie z art. 41 ust. 1 uwrn pokrzywdzony może ustanowić pełnomocnika, jeżeli wymaga tego jego interes w toczącym się postępowaniu. Sąd rodzinny może odmówić dopuszczenia do udziału w postępowaniu pełnomocnika, o którym mowa w ust. 1, jeżeli uzna, że nie wymaga tego obrona interesu pokrzywdzonego, a regulacja ta nawiązuje do brzmienia art. 87 § 2 kpk. Mimo że przepisy uwrn nie precyzują tej kwestii, to z uwagi na kontradictoryjny charakter postępowania cywilnego należy przyjąć ogólną regułę, w myśl której, jeśli nieletni ma obrońcę, wówczas nie należy pokrzywdzonemu odmawiać prawa do skorzystania z pomocy pełnomocnika. W myśl natomiast art. 41 ust. 3 uwrn w zakresie nieuregulowanym do pełnomocnika pokrzywdzonego przepisy kpc o pełnomocniku stosuje się odpowiednio, co stanowi bezpośrednio nawiązanie do art. 89 kpk. W piśmiennictwie pod rządami

nieobowiązującej upn postulowano wielokrotnie, aby przyznać pokrzywdzonemu status strony (Czarnecki, 2021), a także wskazano, że pozbawienie pokrzywdzonego czynem karalnym nieletniego lub zachowaniem nieletniego świadczącym o jego demoralizacji uprawnień strony w toku postępowania regulowanego przez przepisy upn stanowi naruszenie konstytucyjnej zasady równości wobec prawa (art. 32 ust. 1 Konstytucji RP) oraz zasady prawa do sądu, określonej w art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Korcyl-Wolska, 2002). W piśmiennictwie już po wejściu w życie przepisów uwrn wypowiedziano pogląd, że z uwagi na wspomniane wyżej orzeczenie TK z 2016 r. słuszne jest pozbawienie pokrzywdzonego w sprawach nieletnich statusu strony (Górecki i in., 2023).

Ustawodawca w pełni świadomie rezygnując z przyznania pokrzywdzonemu statusu strony (*a contrario* art. 35 ust. 1 uwrn), przewidział dla niego wiele uprawnień. Nie jest to wyjątkowa regulacja, bowiem w podobny sposób ukształtowano status pokrzywdzonego w poprzedniej regulacji (Czarnecki, 2020). Warto uprawnienia podzielić na trzy grupy: uprawnienia dotyczące uczestnictwa w czynnościach procesowych, uprawnienia związane z kontrolą biegu postępowania i kwestionowaniem niektórych rozstrzygnięć oraz uprawnienia skorelowane z obowiązkami nieletniego. Do pierwszej grupy należy zaliczyć uprawnienia powiązane z uczestnictwem pokrzywdzonego w czynnościach: przesłuchanie w szczególnej procedurze (art. 28 ust. 1), przeglądanie akt sprawy i sporządzania lub otrzymywania z nich odpisów, kopii lub wyciągów, z wyłączeniem sprawozdań z wywiadów środowiskowych oraz opinii o nieletnim pod warunkiem uzyskania zgody sądu rodzinnego (art. 32 ust. 3), ustanowienie pełnomocnika (art. 41) i inicjonowanie mediacji lub zgoda na nią (art. 57 ust. 1). Do drugiej grupy, a zatem dotyczących kontroli biegu postępowania lub kwestionowaniem określonych czynności, należą: prawo do otrzymania informacji o wszczęciu postępowania (art. 52 ust. 3), składanie wniosków dowodowych do czasu rozpoczęcia rozprawy, zawiadamianie o terminie rozprawy (art. 69 ust. 2), prawo do obecności na rozprawie w pierwszej instancji (art. 69 ust. 5) i wyjątkowo w drugiej instancji (art. 82 ust. 2), składanie zażaleń na postanowienie o niewszczęciu, umorzeniu i zawieszeniu postępowania (art. 84 ust. 1) i składanie zażaleń na odmowę dopuszczenia pełnomocnika do udziału lub odmowę dostępu do akt sprawy (84 ust. 2). Do trzeciej grupy, czyli będących skutkiem obowiązków procesowych nieletniego, należą takie uprawnienia jak: do przeproszenia przez sprawcę (art. 7 pkt 2 w zw. z art. 4 ust. 4, art. 257 ust. 2, art. 313 ust. 2), unikanie kontaktu ze sprawcą (art. 7 pkt 2) i dostarczanie informacji o nieletnim na wniosek sądu (art. 149) lub z inicjatywy kuratora sądowego (art. 155 ust. 3 pkt 12, art. 287 ust. 1).

Należy docenić doprecyzowanie w przepisach dotyczących dwóch kluczowych regulacji – przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego oraz wskazania sposobów wykonania zobowiązań wobec pokrzywdzonego. Treść art. 28 ust. 1 uwrn obliguje sąd rodzinny w sprawach wybranych przestępstw do przesłuchania pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub w razie uwzględnienia wniosku dowodowego nieletniego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Także na gruncie uwrn zachowuje w tym zakresie jednak wyjątkowy charakter czynności przesłuchania (Uchwała SN z 17 stycznia 2024 r., I KZP 6/23, OSNK 2024, nr 5, poz. 25). Przesłuchanie przeprowadza sąd rodzinny na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Biegły psycholog biorący udział w przesłuchaniu powinien być osobą płci wskazanej przez pokrzywdzonego, chyba że będzie to utrudniać postępowanie. Prokurator, obrońca i pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Przedstawiciel ustawowy pokrzywdzonego albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje, lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego również ma prawo być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Jeżeli nieletni zawiadomiony o tej czynności nie ma obrońcy z wyboru, sąd rodzinny wyznacza mu obrońcę z urzędu. Regulacja art. 28 uwrn wzorowana jest na przepisach art. 185a–185f kpk i należy pochwalić wprowadzenie jej do ustawy. Wydaje się jednak, że zasadne byłoby umożliwienie nieletniemu wzięcia udziału w tym przesłuchaniu, pod warunkiem, że nie będzie mógł bezpośrednio komunikować się z pokrzywdzonym, a ponadto będzie odseparowany od pokrzywdzonego, jak to ma miejsce w sprawach karnych. Pozwoliłoby to uniknąć ewentualnego powtarzania przesłuchania, a także realizować nieletniemu prawo do obrony. Nie ma potrzeby różnicowania statusu tych dwóch kategorii uczestników postępowania przewidzianego w przepisach uwrn

Wymaga podkreślenia, że pokrzywdzony ma zatem obowiązki właściwe jak każdy uczestnik postępowania w sprawach cywilnych, z których największe znaczenie mają obowiązki stawiennictwa i składania zeznań oraz obowiązki udzielania organom postępowania informacji i wyjaśnień na temat sposobu wypełniania obowiązków nałożonych na nieletniego. Będąc jednak pokrzywdzonym, małoletni wymaga wsparcia prawnego lub logistycznego, prawnego ze strony rodziców, opiekunów faktycznych lub prawnych. Z kolei na organach procesowych ciąży obowiązek, aby przesłuchiwać małoletniego pokrzywdzonego z uwzględnieniem aktualnej wiedzy

psychologicznej i pedagogicznej, co wymaga podnoszenia swoich kwalifikacji tak przez funkcjonariuszy policji, jak też prokuratorów i sędziów rodzinnych.

Należy mieć na uwadze, że w myśl art. 10 ust. 1 uwrn sąd rodzinny zobowiązując nieletniego do naprawienia wyrządzonej szkody lub do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, ma obowiązek określić sposób i termin wykonania tych zobowiązań podobnie jak w przypadku prac społecznych, gdy musi określić okres ich wykonywania nie dłużej niż przez 6 miesięcy w wymiarze nieprzekraczającym łącznie 20 godzin, mając na uwadze wiek nieletniego, jego możliwości psychofizyczne oraz potrzeby edukacyjne (art. 10 ust. 2 uwrn). Wreszcie, zobowiązując nieletniego do przeproszenia pokrzywdzonego, sąd rodzinny określa termin wykonania tego zobowiązania, a także może określić sposób jego wykonania. (art. 10 ust. 3 uwrn). Określenie sposobu wykonywania niektórych czynności zwiększa prawdopodobieństwo wykonania orzeczenia.

Bez wątplenia w przyszłości należy podejmować dalsze starania mające na celu zapewnianie wsparcia małoletnim pokrzywdzonym, którzy w sposób szczególny są narażeni na traumę i stres związany z postępowaniem sądowym, np. za pomocą upowszechnienia instrumentów w postaci zdalnej rozprawy czy poszerzenia uprawnień pełnomocnika. Brakuje odesłania w ustawie do stosowania przepisów Ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. 2015 poz. 21). Dzięki logistycznemu, prawnemu i systemowemu wsparciu za pomocą zmian legislacyjnych można zarówno przyspieszyć postępowanie, jak i zmniejszyć traumę wynikającą ze zdarzenia przestępnego. Zwiększenie uprawnień pokrzywdzonych jest konieczne z uwagi chociażby na konieczność implementacji instrumentów międzynarodowych mających na celu realizację zasad rzetelnego postępowania. Skuteczne i sprawne postępowanie wobec nieletnich może zmniejszać liczbę czynów naruszających porządek prawny, zaś same procedury powinny być dostosowane do stopnia rozwoju pokrzywdzonych. Wreszcie nie będzie przesadą stwierdzenie, że ochrona małoletnich pokrzywdzonych to obowiązek organów państwowych i zarazem moralny obowiązek, aby chronić z założenia tych najmniejszych i zarazem członków społeczeństwa.

Statystyczny wymiar postępowań wobec nieletnich

Wskazane rozważania o charakterze teoretycznym należy uzupełnić informacjami o charakterze statystycznym, co pozwoli przedstawić dynamikę antyspołecznych zachowań nieletnich, a dodatkowo umożliwi prezentację danych dotyczących stosowania omówionych wcześniej regulacji przez organy prowadzące postępowania w sprawach nieletnich. Słusznie twierdzi się, że zjawisko „przestępczości nieletnich jest niezależnie od ustroju społeczno-politycznego” (Grabarczyk, 2010, s. 49). Nie udało się uzyskać kompletnej informacji w trybie dostępu do informacji publicznej, zatem dane uzyskano z Ministerstwa Sprawiedliwości (MS), a ściślej z Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej², lub też Roczników Głównego Urzędu Statystycznego (GUS)³. Z uwagi jednak na to, że wyjściowe dane nie zostały zagregowane w jednym miejscu konieczne było dokonanie pracochłonnego procesu ich uporządkowania. Na stronach MS można natomiast zapoznać się z danymi dotyczącymi czterech opracowań: prawomocnych orzeczeń wydanych w latach 2000–2020, orzeczonych środków w prawomocnych orzeczeniach w latach 2003–2020, prawomocnych orzeczeń wg wieku i płci wydanych w latach 2004–2020 oraz liczby mediacji w sprawach nieletnich. Niestety z uwagi na zaprzestanie przez MS publikacji otwartej bazy danych dotyczącej szczegółowych postępowań wobec nieletnich po 2020 r. nie jest możliwe przedstawienie aktualniejszych danych.

Tabela 2

Wpływ spraw nieletnich do organów (w tys.)

Wpływ i załatwialność spraw nieletnich	Lata					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Złożone w sądach przez policję	11 469	10 692	10 712	8916	8838	9411
Wpłynęło do prokuratur rejonowych	10 834	11 461	15 779	12 788	13 658	16 880
Wpłynęło do prokuratur okręgowych	208	226	202	175	19	282

Źródło: Roczniki statystyczne GUS (oprac. własne).

2 Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości. <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

3 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne>

Z zestawienia w tabeli 2 wynika, że liczba spraw nieletnich utrzymuje się na stabilnym poziomie – kilkanaście tys. na policji i w prokuraturze, przy czym coraz częściej sprawy przekazywane są do prokuratury zamiast na policję czy do sądów. Z uzyskanych informacji w sądach i praktyki kuratorskiej wynika, że w stosunku do spraw w pierwszej instancji wydanych w sądach rejonowych niejednokrotnie sprawa dotycząca nieletniego rejestrowana kilkakrotnie pod różnymi sygnaturami. Podkreślenia przy tym wymaga to, że wyciąganie wniosków powinno być ostrożne. Znacznie bardziej miarodajne są informacje o wydanych orzeczeniach wskazane w tabelach 3 i 4. Dla przejrzystości wyводу i w trosce o zamieszczenie tendencji w odniesieniu do jak największej liczby danych Kodem „D” oznaczono sprawy o demoralizację, natomiast kodem „CZ” sprawy dotyczące czynów zabronionych.

Tabela 3

Prawomocne orzeczenia wobec nieletnich wg demoralizacji (D) i czynów karalnych (CZ) i płci w latach 2010–2020

Rodzaj czynu	Lata										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
D-dziewczyny	4684	4859	4762	4962	5223	4832	5012	4372	4759	4528	3565
D-chłopcy	11 434	10 811	10 485	10 222	10 301	9767	10 177	8999	9655	9277	6622
CZ-dziewczyny	4440	4570	4092	3835	3466	2620	2620	2290	2263	2239	1772
CZ-chłopcy	18 318	18 237	16 888	15 300	12 922	9617	8735	7367	7491	6681	5243

Źródło: MS (oprac. własne).

Z informacji zebranych w tabeli 3 wynika, że spada liczba wydawanych orzeczeń w sprawach zarówno o demoralizację, jak i o czyny zabronione. Przyczyną może być zwiększona kontrola nad zachowaniem nieletnich, ewentualnie zmiany trybu życia nieletnich, którzy więcej czasu spędzają w mediach społecznościowych niż w bezpośrednich kontaktach sprzyjających popełnianiu przestępstw. Z drugiej strony zmienia się charakter bezprawnych zachowań nieletnich, bowiem duża liczba zachowań nie zostaje ujawnionych z uwagi na brak zainteresowania ze strony organów ścigania.

Tabela 4

Prawomocne orzeczenia w ujęciu globalnym i procentowym wg demoralizacji (D) i czynów karalnych (CZ) i płci w latach 2009–2020.

Ogółem	Lata									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
D,CZ dziewczyny	9429	8854	8797	8689	7452	7632	6662	7022	6767	5337
D,CZ chłopcy	29 048	27 373	25 522	23 223	19 384	18 912	16 366	17 146	15 958	11 865
% dziewczyny	24,5%	24,4%	25,6%	27,2%	27,8%	28,8%	28,9%	29,1%	29,8%	31,0%
% chłopcy	75,5%	75,6%	74,4%	72,8%	72,2%	71,2%	71,1%	70,9%	70,2%	69,0%
% demoralizacja	40,7%	42,1%	44,2%	48,6%	54,4%	57,2%	58,1%	59,6%	60,7%	59,2%
% czyny zabronione	59,3%	57,9%	55,8%	51,4%	45,6%	42,8%	41,9%	40,4%	39,3%	40,8%

Źródło MS (oprac. własne).

Z kolei z tabeli 4, w której przedstawiono zbiorczo sumę wszystkich zachowań w sprawach nieletnich (suma aktów demoralizacji i czynów nieletnich), wynika, że chociaż na przestrzeni ostatnich 10 lat nieznacznie wzrósł odsetek zachowań popełnianych przez nieletnie, to nadal nie przekracza on 30% wszystkich zachowań.

Tabela 5

Liczba orzeczonych prawomocnie środków wg rodzaju czynu w latach 2017–2020 z uwzględnieniem liczby środków orzeczonych równocześnie w jednym orzeczeniu

Rok	Typ czynu	Liczba orzeczonych środków					Wobec liczby		% gdy orzeczono 1 środek
		1	2	3	4	5	osób	środków	
2017	demoralizacja	10 933	1867	438	101	32	13 371	16 553	75,8%
	czyn zabroniony	7845	1289	250	49	12	9445	11 432	54,4%
2018	demoralizacja	11 663	2191	427	107	26	14 414	17 894	80,9%
	czyn zabroniony	7839	1384	231	50	23	9527	11 629	54,4%
2019	demoralizacja	11 101	2095	459	117	33	13 805	17 308	77,0%
	czyn zabroniony	7186	1249	235	50	13	8733	10 657	49,9%
2020	demoralizacja	8206	1498	375	73	35	10 187	12 805	56,9%
	czyn zabroniony	5558	1070	188	43	19	6878	8537	38,6%

Źródło: Roczniki statystyczne GUS (oprac. własne).

Analiza informacji zamieszczonych w tabeli 5 wskazuje, że w takim ujęciu również dominują czyny za demoralizację, natomiast w stosunku do danego sprawcy sąd stosuje z reguły jeden środek wychowawczy (częściej za demoralizację niż za czyn

zabroniony). W praktyce dochodzi zatem do kumulacji środków o charakterze wychowawczym niezolacyjnych, aby sprawować dokładniejszą kontrolę.

Tabela 6

Wiek nieletniego sprawcy w momencie popełnienia czynu zabronionego lub demoralizacji w latach 2017–2020

Wiek sprawcy	Typ	Do 12 lat	Do 13 lat	Do 14 lat	Do 15 lat	Do 16 lat	Do 17 lat	nie ustalono	SUMA
2017	D	2681	1584	2058	2589	2734	1725	b.d.	13 371
	CZ	b.d.	1896	2427	2690	2591	b.d.	53	9657
2018	D	3074	1839	2317	2822	2754	1598	b.d.	14 414
	CZ	b.d.	2035	2472	2712	2491	b.d.	44	9754
2019	D	13 805	3483	1911	2295	2521	2410	b.d.	13 805
	CZ	b.d.	2031	2418	2428	1978	b.d.	65	8920
2020	D	10 187	2400	1521	1571	1893	1860	b.d.	10 187
	CZ	b.d.	1615	1833	2000	1545	b.d.	22	7015

Źródło: Roczniki statystyczne GUS (oprac. własne).

Dane zaprezentowane w tabeli 6 niezależnie od przyjętego okresu prowadzą do wniosku, że największa liczba zachowań jako przejawy demoralizacji lub czynu zabronionego zostaje popełniona między 15–16 r.ż. Niepokoić może to, że bardzo duży odsetek zachowań zostaje popełnionych przez nieletnich, którzy w momencie popełnienia czynu zabronionego lub aktu demoralizacji nie ukończyli 12 lat.

Tabela 7

Sposób zakończenia postępowania przed sądy rodzinne rozpoznające sprawy nieletnich w latach 2017–2022 z uwzględnieniem liczby środków orzeczonych równocześnie w jednym orzeczeniu

Sposób zakończenia	Lata					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
D-odmowa wszczęcia	9228	9675	10 763	9516	9547	11 513
CZ-odmowa wszczęcia	6633	6261	6650	6031	5960	8998
D-orzeczono środki wychowawcze	16 352	16 335	15 818	10 769	11 703	13 472
CZ-orzeczono środki wychowawcze	12 971	11 952	11 428	8256	8530	11 008
D-orzeczono środki poprawcze	22	12	16	17	17	15
CZ-orzeczono środki poprawcze	245	198	170	134	148	134
D-orzeczono środki lecznicze	140	132	135	113	115	121

Sposób zakończenia	Lata					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
CZ-orzeczono środki lecznicze	57	72	38	43	44	41
CZ-inny sposób załatwienia	14 815	14 907	15 857	13 110	11 946	13 431
CZ-inny sposób załatwienia	14 678	14 069	13 872	11 101	10 555	12 863
D i CZ % odmowy wszczęcia	21,1%	21,6%	23,3%	26,3%	26,5%	28,6%
D i CZ % orzeczonych sankcji	39,6%	39,0%	36,9%	32,7%	35,1%	34,6%
SUMA	75 141	73 613	74 747	59 090	58 565	71 596

Źródło: Roczniki statystyczne GUS (oprac. własne).

Z tabeli 7 wynika, że w przypadku ponad jednej piątej spraw sądy odmawiają wszczęcia postępowania, natomiast między jedną trzecią a dwiema piątymi spraw kończyło się wydaniem orzeczenia, w którym sąd orzekł środki wychowawcze lub też poprawcze, niezależnie czy sprawa dotyczyła demoralizacji czy czynu zabronionego. Warto nadmienić, że około jednej trzeciej wszystkich spraw przed sądem rodzinnym kończyła się „innym sposobem załatwienia”, co w praktyce oznacza, że w takich sprawach formalnie wszczęto postępowanie, ale po przeprowadzeniu kilku dowodów umorzono je lub też przekazano sprawę nieletniego do szkoły, organizacji społecznej, prokuratury lub innego organu, w tym sądu.

Tabela 8

Środki wykonywane wobec nieletnich za demoralizację (D) lub czyn zabroniony (CZ) w latach 2018–2020

Rodzaj orzeczonego środka	2018	2018	2019	2019	2020	2020
	D	CZ	D	CZ	D	CZ
upomnienie	4343	3459	4297	3339	3192	2693
zobowiązanie do określonego postępowania	3721	2940	3507	2428	2584	1999
nadzór kuratora	6277	2754	6028	2562	4223	2113
nadzór rodziców	1034	897	914	831	650	587
nadzór opiekunów	23	4	13	6	18	1
ośrodek szkolno-wychowawczy	1	0	0	0	1	0
młodzieżowy ośrodek wychowawczym	603	499	587	380	499	280
młodzieżowy ośrodek socjoterapii	0	0	0	0	1	0

Rodzaj orzeczonego środka	2018	2018	2019	2019	2020	2020
	D	CZ	D	CZ	D	CZ
ośrodek kuratorski	355	146	390	159	266	100
zakład poprawczy bez zawieszenia	-	124	108	-	137	-
zakład poprawczy z zawieszeniem	-	103	79	-	51	-
inne środki	1536	930	1572	765	1369	1340
Liczba orzeczonych środków	17 893	11 856	17 495	10 470	12 991	9113
Liczba skazanych nieletnich	14 414	9754	13 805	8920	10 187	7015

Źródło: Roczniki statystyczne GUS (oprac. własne).

Z danych zamieszczonych w tabeli 8 wynika, że dominują środki o charakterze nieizolacyjnym (upomnienie, zobowiązanie do określonego postępowania, nadzór kuratora), natomiast orzekanie środków polegających na drastycznym ograniczeniu lub pozbawieniu wolności ma miejsce wyjątkowo. Taki rozkład środków wychowawczych jest zgodny z intuicją, bowiem środki o charakterze nieizolacyjnym są tańszym i szybszym środkiem reakcji za demoralizację lub popełnienie czynów zabronionych. Należy mieć jednak na uwadze, że dane w tabeli uwzględniają także to, że w orzeczeniu w danej sprawie sąd może orzec kilka środków wychowawczych wobec nieletniego.

Tabela 9

Środki wykonywane wobec nieletnich za demoralizację lub czyn zabroniony w latach 2015-2022

Środek	Lata							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
nadzór kuratora	36 966	33 347	30 903	29 309	28 571	25 674	23 208	22 875
nadzór rodziców	6916	5634	4944	4608	4535	4045	3497	3378
zakład poprawczy	985	861	766	676	577	530	444	461
umieszczenie w MOW	5620	5056	4550	4341	4114	3805	3491	3518
umieszczenie w MOŚ	210	121	69	33	28	26	27	51
ośrodek kuratorski	1525	1407	1443	1439	1471	1365	1372	1590

Źródło: Roczniki statystyczne GUS (oprac. własne).

Z przeglądu danych zamieszczonych w tabeli 9 również wynika, że występuje tendencja spadkowa w odniesieniu do wykonywania poszczególnych środków jako rezultat kilku czynników: w praktyce ograniczania miejsc w zakładach poprawczych, coraz częściej skracanych nadzorów kuratora sądowego, ale przede wszystkim

zmniejszenia się liczby orzeczeń w odniesieniu do zarówno demoralizacji, jak i czynów karalnych. Nie budzi jednak wątpliwości, że nadzór kuratora sądowego jest to jeden z najczęściej orzekanych środków wychowawczych. W tabeli nie zamieszczono jednak innych środków orzekanych przez nieletnich (np. zobowiązania do przeproszenia pokrzywdzonego czy innego zachowania). Nie zmienia to jednak tego, że nadzór kuratora uchodzi za najczęściej orzekany środek wychowawczy.

Przedstawione zestawienie danych nie pozwala niestety odpowiedzieć na pytanie, jaki odsetek aktualnie wszystkich czynów zabronionych popełnionych jest przez nieletnich. Z uwagi na zmianę w 2014 r. zasad prowadzenia ewidencji spraw policja zaniechała publikacji danych dotyczących tzw. przestępczości nieletnich (Policja, b.d.). Z danych publikowanych corocznie w latach 1992–2013 wynika jednak, że w 2013 r. spośród 1 061 239 przestępstw stwierdzonych 70 452 zostało popełnionych przez nieletnich (6,6%), natomiast w tym czasie wśród osób, które uzyskały status podejrzanego, tj. 438 524 osób było 25 167 osób nieletnich (5,7%). Mając na względzie długoterminową tendencję, nie wydaje się, aby w tym zakresie obraz udziału nieletnich w ogólnej liczbie przestępstw uległ zmianie. Nieletni w 2022 r. w dużej mierze popełniali głównie przestępstwa: przeciwko mieniu (3563), przeciwko życiu lub zdrowiu (1664), przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności (844) oraz przestępstwa narkotykowe (831). Niestety statystyki odnoszą w głównej mierze do liczby nieletnich pociągniętych do odpowiedzialności za czyny karalne (7015), a wobec jednego nieletniego prowadzono postępowanie o niekiedy kilkadziesiąt przestępstw. Spadek liczby czynów zabronionych nieletnich, ale też przestrzeganie przepisów uwrn wobec nieletnich i pokrzywdzonych to dziś główne zadanie organów państwowych, ale też w szerszym zakresie także członków społeczności lokalnej. Podjęcie tych działań wobec dziecka, będącego tak sprawcą, jak i niekiedy pokrzywdzonym jest wręcz niezbędne, aby sformułowanie przyjęte w art. 72 ust. 1 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”, nie pozostało pustostowiem w tym akcie normatywnym konstytucyjnej rangi.

Konkluzje

Nowe postępowanie wobec sprawców wykazujących przejawy demoralizacji i czynów zabronionych prowadzone na podstawie Ustawy z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich ze zrozumiałych powodów nie doczekało się jeszcze pogłębionego opracowania w piśmiennictwie, analizy danych statystycznych

ani też szeroko zakrojonych badań akt sądowych. Zasadnicze znaczenie ma zatem ustalenie w przyszłości, czy faktycznie nowa ustawa jest aktem normatywnym, który lepiej gwarantuje nieletniemu standard rzetelnego postępowania, zaś pokrzywdzonemu umożliwi uzyskania środków o charakterze kompensacyjnym. Mimo fragmentarycznych wypowiedzi w doktrynie już na podstawie lektury aktu normatywnego można jednak sformułować kilka konkluzji.

Po pierwsze obowiązująca ustawa z 2022 r. regulująca podstawy odpowiedzialności nieletnich za akty demoralizacji lub za czyny zabronione, a równocześnie określająca procedurę w tym przedmiocie nie wykazuje modelowych różnic w stosunku do nieobowiązującej już poprzedniczki z 1982 r. pod warunkiem, że analizujemy wskazaną ustawę w wersji obowiązującej od 1 stycznia 2014 r. Nie będzie zatem przesadą stwierdzenie, że nowy akt normatywny w dużej mierze jest wyrazem tej samej filozofii reakcji na czyny nieletnich sprawców czynów karalnych. Nawet jeśli wyeliminowano wiele usterek i luk prawnych, to jednak przepisy regulujące zakres podmiotowy ustawy, katalog środków reakcji na zachowania nieletnich, katalog i status uczestników, zasady odpowiedzialności oraz tryb i przebieg postępowania nie tworzą nowej jakości normatywnej. Sama zresztą ustawa z licznymi odesłaniami do aktów wykonawczych jest obszerna, przeregulowana, pełna powtórzeń, które nie ułatwiają stosowania w praktyce omawianych przepisów. Nowa ustawa wymaga od organów postępowania nie tylko przyzwyczajenia się do konieczności wertowania, w której statyka postępowania (uczestnicy, zasady postępowania, czynności procesowe) w sposób nieprzemysłany przeplatane są z tradycyjnymi instytucjami o charakterze kinetycznym (fazy i stadia procesowe oraz przebieg samego postępowania). Brak zmiany modelu pozwala na szczęście organom postępowania procedowania stosować regulacje, kierując się mimo wszystko niezmiennym zasadom postępowania, na czele z zasadą kierowania się dobrem nieletniego.

Po drugie zakres praw i obowiązków nieletniego jako podmiotu, któremu zarzucano, że wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego, w nowej ustawie został ukształtowany w sposób zgodny ze standardami konstytucyjnymi i konwencyjnymi właściwym postępowaniom represyjnym, ale też nakierowanych na wychowanie dziecka. Nieletni na wszelkich etapach postępowania ma zapewnione prawo do obrony w wymiarze materialnym i formalnym, co pozwala mu w sposób aktywny wpływać na przebieg wskazanego postępowania oraz przeciwstawiać się zarzutom sformułowanym we wniosku o wszczęcie postępowania zarówno indywidualnie, jak i korzystając z pomocy obrońcy. Nieletni może w pełnym zakresie wypowiadać się w przedmiocie postępowania, brać udział w posiedzeniach sądu i mieć zapewniony dostęp do akt postępowania. Dokonany przegląd uprawnień

obwinionego nieletniego w postępowaniu w sprawach nieletnich jest w dużej mierze tożsamy ze statusem oskarżonego w sprawie o przestępstwa prowadzonego na podstawie kpk. Również status obrońcy w sprawach nieletnich, chociaż odsyłający w sprawach nieuregulowanych do przepisów kpc, był wzorowany na pozycji prawnej obrońcy podejrzanego lub oskarżonego działającego na podstawie kpk, co jest jak najwłaściwszym krokiem ze strony ustawodawcy. Prawo do sprawiedliwego procesu (*fair trial*) przysługuje każdemu sprawcy, zatem nie zostało zastrzeżone lub ograniczone wyłącznie do osób w określonym wieku.

Po trzecie przepisy uwrn przewidują umożliwienie pokrzywdzonemu w nieznacznym zakresie wpływanie na przebieg postępowania, jednak nie pozwalają kwestionować wszystkich decyzji procesowych wydanych w przedmiocie odpowiedzialności nieletniego za demoralizację lub popełnienie czynu karalnego. Ustawodawca nie zdecydował się bowiem przyznać pokrzywdzonemu statusu strony, co uniemożliwia mu w sposób realny popieranie wniosku o wszczęcie postępowania. Należy zatem wzorem postulatów zgłaszanych już w doktrynie postulować przyznanie pokrzywdzonemu statusu strony. Byłoby to korzyścią nie tylko dla pokrzywdzonego, ale także wzmocniło kontrydktoryjny przebieg postępowania, w którym zarówno nieletni, jak i pokrzywdzeni mogą zabiegać o korzystne dla siebie rozstrzygnięcie. W trosce o zapewnienie sprawiedliwości proceduralnej, transparentność, a także funkcję kompensacyjną postępowania należy zatem wzmocnić status pokrzywdzonego, szczególnie w sytuacji, gdy jest to pokrzywdzony małoletni. Pozycja pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich jest porównywalna z pozycją pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach o przestępstwa jako zbrodnie i występki. Niemniejsze podobieństwo występuje również w odniesieniu do pełnomocnika pokrzywdzonego

Po czwarte aktualny model postępowania w sprawach nieletnich wbrew twierdzeniom autorów ustawy nie reguluje kompleksowo regulacji przesłanek, przebiegu i szczegółowych aspektów trybu postępowania. Ustawodawca chociaż przesądził cywilistyczny charakter postępowania z odwołaniem się do przepisów właściwych dla spraw opiekuńczych w kpc, to jednak utrzymał wiele odesłań do przepisów postępowania karnego. Istotą przy tym jest nie tyle nieznaczna liczba odesłań do odpowiedniego stosowania przepisów kpk, ile raczej wskazane wcześniej kopiowanie instytucji prawa karnego materialnego i procesowego, a następnie w niemal niezmiennym kształcie transponowanie go do przepisów uwrn. Nawet osoby z wykształceniem prawniczym (kuratorzy, wychowawcy, nauczyciele, pedagodzy) mają problemy z przesądzeniem, w jaki sposób stosować wskazane przepisy. Z perspektywy kuratora mogą stwierdzić, że nawet w obrębie tego samego sądu okręgowego wykształciły się odmienne praktyki stosowania tych samych regulacji. Nie należy

oczekiwać, aby w przyszłości udało się ujednoczyć stosowanie niektórych instytucji, skoro nawet w obrębie tego samego sądu rejonowego występują odrębne procedury stosowania komentowanych przepisów.

Po piąte na razie brakuje danych empirycznych, aby przesądzić, czy ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich jest stosowana w sposób restrykcyjny dla nieletnich, którzy popadli w konflikt z prawem, popełniając czyn karalny lub wykazują przejawy demoralizacji. Analiza dostępnych danych z GUS oraz MS wskazuje, że skoro nie doszło do zmian zasadniczych w zakresie konstrukcji demoralizacji, czynu karalnego, zasad odpowiedzialności i katalogu kar, należy postawić tezę, że odsetek środków wychowawczych o charakterze nieizolacyjnym, proporcja popełnianych czynów demoralizacji i czynów karalnych, długotrwałość postępowania, wiek sprawców, nie zmienia się. Niezależnie od tego konieczne jest podjęcie badań mających na celu zweryfikowanie tej tezy i przeprowadzenie nie tylko pogłębionych danych statystycznych, ale przede wszystkim analizy akt sądowych. Bez tego nie sposób rozstrzygnąć dylematu: czy postępowanie wobec nieletnich wymaga dalszych zmian, a jeśli tak to w jakim kierunku wskazane zmiany powinny następować. Jedno jest pewne, decydujące znaczenie w tym zakresie będą miały nie tyle zapisy ustawy, ile praktyka organów, które ją stosują.

E-mail autora: pawel.czarnecki@uj.edu.pl.

Bibliografia

- Czarnecki, P. (2016). Status nieletniego w postępowaniu w sprawach nieletnich. *Przełąd Sądowy*, 9, 45–62.
- Czarnecki, P. (2021). Status pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich. *Przełąd Sądowy*, 1, 59–72.
- Czyż, E. (2019). Orzecznictwo ETPC w sprawach nieletnich. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 9, 18–32. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6018>
- Drembkowski, P., Kowalski, G. (red.). (2023). *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*. C.H. Beck.
- Górecki, P. (2023). Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. *Przełąd Sądowy*, 9, 41–52.
- Górecki, P., Kobes, P., Konarska-Wrzosek, V. (red.). (2023). *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*. Wolters Kluwer Polska.
- Grabarczyk, G. (2010). Ewolucja prawa i postępowania w sprawach nieletnich w Polsce (zagadnienia kryminologiczne i prawne). *Studia Prawnicze i Administracyjne*, 1, 49–62.
- Korcyl-Wolska, M. (2002). Uwagi na temat sytuacji prawnej pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (wybór zagadnień do dyskusji). *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, 6(2), 213–219.
- Lorencka-Mierzwińska, J. (2022). *Odpowiedzialność karna nieletnich w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*. LEX/el.
- Mudrecka, I. (2024). Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z perspektywy współczesnych trendów w postępowaniu z nieletnimi. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 1, 177–191.
- Policja. (b.d.). *Statystyka. Przestępczość nieletnich 1990–2013*. <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepczosc-nieletni/50256,Przestepczosc-nieletnich-1990-2013.html>
- Prusek, M. (2023). Podstawy obrony obligatoryjnej nieletnich w procesie karnym w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. *Przełąd Sądowy*, 10, 99–113.
- Prusek, M. (2024). Uprawnienia rodziców i opiekunów nieletniego oskarżonego w postępowaniu karnym po dniu 15 lutego 2024 r. *Prokuratura i Prawo*, 1, 71–94.
- Sejm RP. (2022). Druk nr 2183. Rządowy projekt ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Uzasadnienie. <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2183>

Stańdo-Kawecka, B. (2007). *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*. Wolters Kluwer Polska.

Akty prawne i przepisy międzynarodowe

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 6 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 Nr 120 poz. 526).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. 2022 poz. 2514 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. 2020 poz. 1691).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2023 poz. 1550 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2023 poz. 1610 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. 2015 poz. 21).

Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 poz. 1165).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1138 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1375 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz.U. 2023 poz. 292).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. 2022 poz. 1700 z późn. zm.).

Orzeczenia Sądu Najwyższego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Wyrok ETPC z dnia 2 marca 2010 r., 54729/00, Adamkiewicz przeciwko Polsce. (LEX nr 561016).

Wyrok ETPC z dnia 30 czerwca 2015 r., 57722/12, Grabowski przeciwko Polsce (LEX nr 1747479).

Decyzja ETPC z dnia 10 marca 2020 r., 58558/13, Waresiakowie przeciwko Polsce (LEX nr 2895580).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 czerwca 2016 r., SK 24/15, OTK-A 2016, nr 46.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2024 r., I KZP 6/23, OSNK 2024, nr 5, poz. 25.

Minor victim and juvenile perpetrator – analysis of the rights and duties of the child in these procedural roles in the juvenile delinquency proceedings provided for under the provisions of the Act of June 9, 2022 on the support and social rehabilitation of minors

On June 9, 2024, 2 years have passed since the enactment of the Law of June 9, 2022 on the Support and Rehabilitation of Juveniles. The legislature reiterated the general principles of the repealed 1982 Law on Juvenile Affairs, and therefore to be guided primarily by the juvenile's welfare, aiming to achieve favorable changes in the juvenile's personality and behavior, and aiming, as necessary, for the parents or guardian to properly fulfill their duties to the juvenile, taking into account the public interest. At the same time, the new law arranges a number of powers and duties regarding the rights and duties of the victim.

The author puts forward the thesis that, contrary to both the legislator and the claims of the representatives of the literature, the status of the child, regardless of whether he is a victim or a perpetrator of a criminal act, has not changed on the basis of the indicated regulation. The model of juvenile proceedings, the principles of responsibility, the list of measures applied to juveniles, the catalog of parties, the structure of the law do not show any differences between the previously applicable law of October 26, 1982 on juvenile proceedings, especially after January 2, 2014. In the proceedings under the new legislation, the parties are the juvenile, the parents or the parent under whose permanent custody the juvenile actually remains, or the juvenile's guardian, and the prosecutor, while the legislator unfortunately unfortunately denied the role of party to the victim.

The subject and purpose of the article is primarily to present the rights and duties of both the perpetrator of a certain act and the victim, especially when they are not adults. This will require an in-depth analysis not only of the provisions of the juvenile delinquency proceedings but also of the substantive criminal law also of procedural regulations of juvenile. The indicated considerations will be illustrated by statistical data on the position of the juvenile victim in the regime of repressive responsibility (presentation of statistical data and views of the doctrine).

KEYWORDS

CHILD, JUVENILE, INJURED PARTY (VICTIM), JUVENILE DELINQUENCY RESPONSIBILITY, JUVENILE PROCEEDINGS, REPRESENTATION OF THE INJURED PARTY AND JUVENILE

Cytowanie:

Czarnecki, P. (2024). Nieletni sprawca a małoletni pokrzywdzony – analiza statusu dziecka w postępowaniu przewidzianym ustawie z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 23(3), 130–160.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

Sfinansowana ze środków organizacji Plan International przekazanych przez Disasters Emergency Committee